

MİNKÂRİZÂDE DEDE EFENDİ’NİN SİYÂSET-NÂMESİ

Talip AYAR*

Abstract Minkarizade Dede Efendi’s Siyasatname

Artifacts such as siyasatname drawn up with the point of view of guiding to managers for the achieving of fair politics. Although prophet Muhammed’s period claimed to be incidence of siyasatname tradition, same sort of artifacts also encountered before Islam period with different names. Point of views, propounded in political treatises after Islam period were supported with verses, hadiths and remarks of scholars. By this way it was claimed that things good and worse by means of religion also are good and worse in political field. In this framework artifact of Dede Efendi reflects common language of siyasatname propounded after Islam period. However, Dede Efendi in his siyasatname discussed problems mostly with Islamic law in theoretical manner. And this method gave an identity to the artifact a sort of Islamic law book. Siyasatname of Dede Efendi differentiate from classical siyasatname tradition by this characteristic.

Key Words: Dede Efendi, Siyasatname, Fair Politics, Manager.

GİRİŞ

İnsan hangi zaman diliminde yaşarsa yaşasın geriye dönük elde etmiş olduğu bilgi ve tecrübelerden hareketle geleceğine ışık tutmak ister. Geçmişe yönelik bilgilenme ihtiyacını ise, zaman içerisinde birçok alanda kaleme alınan kaynak eserlerden ve bu eserler üzerine yapılan ilmî çalışmalarından temin eder. Biz de bu çalışmamızda, bilgilenme ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunma ve siyâset-nâme geleneği içerisinde Dede Efendi’nin “Siyâset-nâme”sinin yerini tespit etme düşüncesiyle, söz konusu eseri tahlil etmeye çalışacağız. İki ana başlıktan müteşekkil olan çalışmamızın birinci kısmında, genel hatlarıyla siyâset-nâmeler hakkında bilgiler verdikten sonra ikinci kısımda, Dede Efendi’nin “Siyâset-nâme”sinin tahlilini yapmaya çalışacağız.

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi.

SIYÂSET-NÂMELER

Lügat manası itibariyle, bir işi bir nesneyi dikkatle gözetmek anlamına gelen “siyâset” genel olarak, halka ait işleri usulüne uygun bir şekilde yürütmek, bu yolda gereken tedbirleri almak, devleti akıllıca yönetmek amacıyla vali ve hakim olmak, kişiyi suçuna bağlı olarak cezalandırmak, hükümet işleri, politika, diplomasi şeklinde tanımlanır.¹ Siyâset başlığı altındaki faaliyetler, toplumun faydasına olan hükümleri ihtiva eden “*siyâset-i âmmе*” ve menfaatlerin korunmasında direnenlerin davranış tarzlarını tanımlamak için kullanılan “*siyâset-i hâssa*” diye ikiye de ayrılmaktadır.²

1. Siyâset-nâmelerin Konusu ve İçeriği:

Siyâsî, ahlâkî ve idârî tavsiyeleri ihtivâ eden siyâset-nâmeler yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiyi düzenlemek, adaletin tesisini sağlamak, devlet adamlarına yol göstermek gayesiyle yazılmıştır. Siyâset-nâmeler muhteva ve yazılış gayeleri ve takdim edildikleri şahıslara göre üç ana grupta toplanır. Birinci grupta hükümdarlar, ikinci grupta vezîr-i âzamlar için yazılan siyâset-nâmeler ve üçüncü grupta da genel konuları ihtiva edenler gelir.³

Siyâset-nâmelerin temel konusu devlet yönetimidir. Yönetim erk ve yetkisi hükümdarın elinde bulunduğundan, bu eserler genel itibari ile hükümdarlar için yazılmıştır. Siyâset-nâmelerde ağırlıklı olarak hükümdarlarda ve devlet yöneticilerinde bulunması gereken vasıflar, en uygun yönetim şeklinin nasıl olması gerektiği ve bu amaca hangi yollarla ulaşılacağı konu edilmektedir. Bu bağlamda halkın durumu, toplum yapısı anlatılarak hükümdarlara öğütler verilir ve kötü yönetimin sonuçları açıklanır. Bu eserler genellikle, Nasîhatü'l-Mülûk, Tuhfetü'l-Mülûk, Âdâbü'l-Mülûk, Ahlâku'l-Mülûk, Enîsü'l-Mülûk, Nasîhatü's-Selâtîn gibi isimlerle anılır.⁴

1 *el-Müncid fi'l-Lugati ve'l-A'lâm*, Beyrut 1986, s-v-s maddesi; Dede Efendi, *Siyâset-nâme*, çev: Mehmed Ârif, İstanbul 1859, s. 4; Agâh Sırrı Levend, “Siyâset-nâmeler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara 1962, sy: 217, s. 167-168; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, III, 240; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1996; İsmet Binark, “Devlet-i Ebed Müddet”, *Yeni Türkiye*, Ankara 1997, sy:14, s. 1348; Coşkun Yılmaz, “Siyâset-nâmelere Göre Siyâsetin Yozlaşması ve Temiz Siyâset İlkeleri”, *Yeni Türkiye*, Ankara 1997, sy: 14, s.1366. Siyâset kavramının İslam literatüründeki ele alınmış biçimleri hakkında bkz: Hızır Murat Köse, “Siyaset”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 294-299.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz; Levend, “Siyâset-nâmeler”, s. 168; Pakalın, *a.g.e.*, III, 240.

3 Coşkun Yılmaz, “Siyâset-nâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma”, *Osmanlı*, Ankara 1999, IV, 69.

4 Hasan Hüseyin Adalioğlu, “Siyâsetnâme”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 304.

Vezirler için kaleme alınan eserlerde ise, vezirlerde ve devlet adamlarında bulunması ve bulunmaması gereken vasıflar, vezirlerin davranışları ve memleket yönetimindeki tutumları, devlet adamlarının padişahlara karşı görevleri gibi ilkeler belirtilir. Bu tür eserler genellikle, Nasihatü'l-Vüzerâ, Tuhfetü'l-Vüzerâ, Hadîkatü'l-Vüzerâ gibi isimlerle anılır. Devlet başkanları ve vezirler için yazılan siyâset-nâmelerin yanı sıra, siyâset sanatı, ibadet, tasavvuf, âlemin yaratılışı, teşrifat, insan grupları, adalet, rüşvet gibi değişik konuları ihtiva eden siyâset-nâmeler de kaleme alınmıştır.⁵

2. Siyâset-nâmelerin Temel Özellikleri ve Kaynağı:

Siyâset-nâmeler, temel özellikleri bakımından ahlâkî eserler⁶ arasında yer alır. İlk ve orta çağlarda ahlâkın temeli dînî olduğu için siyâset-nâmeler de dînî esaslara dayanır. Bu eserlerin kaynakları arasında, âyet ve hadisler, kelimâ-ı kibarlar, İslâm öncesine ve sonrasına ait vakalar, kıssa ve menkıbeler, adalet, ilim ve takvâ ile temeyyüz etmiş ashâb, yönetici ve âlimlerin hayatlarından kesitler, atasözleri ve şiirler zikredilebilir. Nitekim gerek dînî gerek ahlâkî eserlerin çoğunda adâlet, şecaat, cesaret, cömertlik ayrı birer bahis olarak yer alır ve yazar yeri geldikçe bu konuda padişahlarla vezirlere öğütler verir.⁷

3. Siyâset-nâme Geleneği ve İlk Örnekler:

İnsanoğlu var olduğundan beri gerek yazılı ve gerekse sözlü kaynaklarda, halkın mutluluğunu sağlayacak bir yönetimin ve devlet adamının hangi özellikleri taşıması gerektiğine dair fikirlere rastlamak mümkündür. Buna uygun olarak ideal devlet idaresinin ve ideal hükümdarın nasıl olması gerektiğine ilişkin kitap ve risalelerin uzunca bir geçmişi vardır. Bu konuda Mısır, Çin, Hint, İran ve Yunan kültürlerinde yazılmış çok sayıda eserler mevcuttur. M.Ö. 2500 yılında Mısır Kralı Merikane'nin ve yine Mısır'da 12. hanedanın kurucusu olan Kral Amenemhat'ın öğülları için yazmış oldukları öğütler, siyâset-nâme geleneğinin ilk örnekleri olarak değerlendirilebilir. Çinli büyük düşünür Konfüçyüs'ün, hükümdarların ahlakına dair sözlerini yine bu çerçevede ele alabiliriz.⁸ Hindistan'da miladi 300 yılında hükümdarlara hikmet dersi vermek amacıyla yazılmış ve Arapça'ya *Kelile ve*

5 Adaloğlu, *a.g.m.*, s. 304; Levend, "Siyâset-nâmeler", s. 168-172; Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyâset-nâmeleri*, İstanbul 2001, s.4; Yılmaz, "Siyâset-nâmelere Göre Siyâsetin Yozlaşması ve Temiz Siyâset İlkeleri", s. 1366-1367.

6 Ahlâk eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Agâh Sırrı Levend, "Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara 1963, sy: 234, s. 89-115.

7 Levend, "Siyâset-nâmeler", s. 171; Uğur, *a.g.e.*, s. 4-7; Yılmaz, "Siyâset-nâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma", s. 69.

8 Uğur, *a.g.e.*, s. 39-40.

Dimne ismiyle çevrilmiş olan *Pançatantra* da bu türün ilk örneklerinden biridir.⁹ İslam öncesi İran geleneğinde de *Andarznâme* veya *Pendnâme* ismiyle yayımlanmış çok sayıda esere rastlanmaktadır. Tansar'ın mektubu ve *Buzurcmihr Risalesi* bunlara örnek olarak verilebilir.¹⁰ Yine Yunan kültüründe tarihçiler ve düşünürler, bu konuda önemli eserler vermişlerdir. Eski Yunan'daki devlet şekilleri ve hükümet sistemleri hakkında bilgiler içeren Eflâton'un ve Aristo'nun bazı eserleri bunlara örnek olarak gösterilebilir.¹¹

Köklü bir geleneğe sahip olan siyâset-nâmelerin İslâm dünyasında ortaya çıkışını Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine kadar götürmek mümkündür. Hz. Peygamber'in yöneticilere tavsiyeleri, Hz. Ömer ve Hz. Ali (r.a.)'nin emir-nâmeleri, devlet adamlarına öğütleri bu türün İslâm dünyasındaki ilk örnekleri sadedinde değerlendirilebilir. Müstakil siyâset-nâme olarak değerlendiremeyeceğimiz bu örnekler dışında, ilk dönemlerden itibaren gerek tercüme ve gerekse telif olarak müstakil siyâset-nâme ürünleri de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların başında 750 yıllarında İbn Mukaffâ'nın Sanskritçe'den çevirdiği *Kelile ve Dimne* gelmektedir.¹² Yine Feridüddin Attar'ın *Pendnamesi* ilk dönem telif çalışmalarına örnek olarak verilebilir.¹³ Ancak ilk dönem çalışmaları içerisinde en önemli vurguyu Maverdî'nin *Ahkâmu's-Sultaniye* isimli eseri üzerine yapmak gerekecektir. Zira o, eserinde Kur'an ve sünnete dayanan bir siyâset teorisi geliştirmeye çalışmış, bu prensipler ışığında müesseseler yeniden yorumlanmıştır. İslam hukuk teorisi bu yorumlamada başat rol oynamıştır. Bu yöntemsel tercih sebebiyle Maverdî'nin eseri diğer siyâset-nâmelerden farklılık arz etmektedir. Çünkü diğer siyâset-nâmeler genellikle nasihat ve tavsiyelerden oluşmaktadır. Ancak Maverdî'nin eseri takip ettiği yöntemin bir sonucu olarak nasihat ve tavsiyelerden ziyade fikhî hükümler üzerine bina edilmiştir.¹⁴ O, kendisinden sonra takip edilecek bir geleneğin de ilk temsilcisi olmuştur. İbn-i Teymiye, *es-Siyâsetü 'ş-Şer'iyye fî Islahi'r-Râ'i ve'r-Ra'iyye*, İbnü'l-Kayyim el-Cevzî, *İ'lâmü'l-Muvakkî'in ve et-*

9 Adnan Karaismailoğlu, "Kelile ve Dimne", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 210; C. Brockelmann; "Kelile ve Dimne", *İA.*, Eskişehir 1997, VI, 552-558.

10 Halil İnalçık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyâset Nazariye ve Gelenekleri", *Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adalet*, İstanbul 2000, s. 13.

11 Levend, "Siyâset-nâmeler", s. 173-189. Eflâton'un Devlet isimli eseri Eski Yunan kültüründe ideal devlet ve siyâset hakkındaki görüşleri içeren müstakil bir eser olması sebebiyle, bir siyâset-nâme örneği olarak değerlendirebiliriz. Bkz: Eflâton, *Devlet*, çev: Sabahattin Eyuboğlu-M. Ali Cimcoz, İstanbul 1999.

12 Bkz: C. Brockelmann; "Kelile ve Dimne", *İA.*, Eskişehir 1997, VI, 552-558.

13 Bkz: Feridüddin Attar, *Pendnâme*, çev: Ahmet Metin Şahin, İstanbul 2006.

14 Bkz: Ebu'l-Hasan Habib el-Maverdî, *el-Ahkâmu's-Sultâniye*, çev: Ali Şafak, İstanbul 1994.

Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye, Şihâbüddin Ahmed bin İdris el-Karâfi *el-Furûk*, Alâaddin Ali bin Halil et-Trablusî *Muînü'l-Hükkâm* adlı eserlerinde Maverdî'nin çizgisini devam ettirmişlerdir.¹⁵

Müslüman düşünürler, pek çok konuda olduğu gibi siyâset ve ahlak konusunda da, Eflâtun ve Aristo'nun fikirlerinden etkilenmişlerdir. Bu etkinin somut bir örneği olarak Fârâbî, yazmış olduğu eserde Eflâtun ile Aristo'nun siyâset konusundaki fikirlerini uzlaştırmaya çalışmış ve yeni bir sentez çabasına girişmiştir.¹⁶ Fârâbî'yi başka İslâm düşünürleri izlemiş ve Eflâtun ile Aristo'nun siyâsetle ilgili fikirleri pek çok eserde işlenmiştir.¹⁷

İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından biri olan Türklerde de siyâset-nâme örneklerine, erken dönemlerden itibaren rastlanmaktadır. Türk kültüründe yazılmış siyâset-nâmeler temel olarak Hint-İran kültüründen etkilenmiştir. Buna paralel olarak XI. yüzyılda Yusuf Has Hâcib tarafından yazılan ve Müslüman Türklerin yazmış oldukları ilk siyâset-nâme olan *Kutadgu Bilig*, Hint-İran siyâset-nâme geleneğinin temel özelliklerini taşımaktadır.¹⁸ Bu ilk örnekten itibaren Türk-İslâm kültüründe yazılmış çok sayıda siyâset-nâmeye rastlamak mümkündür. Selçuklu Devleti'nden Osmanlı İmparatorluğu'na kadar, Uygur Türk Devleti dâhil, çeşitli Türk-İslâm ülkelerinde genellikle “nasihat kitabı”, “siyerü'l-mülûk”, “siyâset-nâme” adlarıyla anılan bu eserler, büyük bir yekûn oluşturmaktadır.¹⁹ Selçuklu Devleti'nin meşhur devlet adamlarından olan Nizâmü'l-Mülk'ün, XI. asrın ikinci yarısında kaleme aldığı “Siyâset-nâme” veya “Siyerü'l-Mülûk” bunların en meşhurlarından birisidir.²⁰

4. Osmanlılarda Siyâset-nâmeler:

Türklerdeki siyâset-nâme geleneği Osmanlılar döneminde de yoğun olarak sürdürülmüştür. Bu eserler konu ve yöntem bakımından, İslâm dünyasında telif edilmiş imparatorluk öncesi siyâset-nâmelerle benzerlik gösterir. Bu çalışmalarda temel amaç, devrin idare ve yöneticilerine ışık tutma, nasihat etme ve yol göster-

15 Ahmet Akgündüz, “Osmanlı Hukuku-Kanunnâmeler ve Şeri'at”, Köprü Dergisi, sy: 65, s.y., www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=406, 17.06.2011.

16 Ebû Nasr el-Fârâbî, *el-Medînetü'l-Fâzıla*, çev: Ahmet Arslan, Ankara 1990.

17 Levend, “Siyâset-nâmeler”, s. 173-189.

18 Bkz: Yusuf Has Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev: Reşit Rahmetî Arat, Ankara 1998.

19 İbrahim Kafesoğlu; “Büyük Selçuklu Veziri Nizâmü'l-Mülk'ün Eseri Siyâset-nâme ve Türkçe Tercümesi”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1955, XII, 231.

20 Bkz: Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-nâme*, haz: Mehmet Altay Köymen, Ankara 1999. Anadolu Selçuklu döneminde yazılmış bir siyâset-nâme örneği olarak bkz: Ahmed b. Sa'd b. Mehdî b. Abdî's-Samed el-Osmânî ez-Zencânî, *el-Letâifü'l-Alâiyye fi'l-Fedâilî's-Seniyye*, haz: H. Hüseyin Adalıoğlu, İstanbul 2005.

medir. Amaca ulaşmak için serdedilen görüşler âyet ve hadislerle desteklenmeye çalışılmıştır. Devletin işleyişindeki mekanizmaların şer'ce uygun olması istenir. Siyâsî istikrarsızlıkların sebebi olarak bu uygunsuzluk gösterilir. Dînî hayatta, iyi ya da kötü kabul edilen şeylerin siyâsî hayatta da iyi ya da kötü kabul edilmesi gerektiği genel bir tutumdur.²¹

Genellikle Osmanlı siyâsî düşünürleri, kendilerinden üç dört asır önce, daha farklı ve değişik siyâsî şartların ürünü olan, klasik İslâm müelliflerinin eserlerindeki fikir ve yargıları, hemen hemen hiçbir tenkide tabi tutmadan ve kendi zamanlarının şartlarını çok fazla dikkate almadan tekrarlamakla yetinmişlerdir. Buna bağlı olarak, Osmanlı siyâsî düşüncesinin ürünü olan eserler geleneğin bir devamı niteliğinde olup, şekil ve yöntem itibariyle özgünlük içermemektedir.²²

Osmanlı siyâsî düşüncesinin ürünü olan eserler; siyâset-nâme, nasihat-nâme ve ıslahat-nâme olmak üzere başlıca üç türe ayrılabilir. Lütfî Paşa'nın "Âsaf-nâmesi" birinci türe; Âlî'nin "Nushatü's-Selâtin"i veya Defterdâr Sarı Mehmed Paşa'nın "Naşâyihu'l-Vüzerâ"ı ikinci türe; Kâtib Çelebi'nin "Düstûru'l-Amel"i, Koçî Bey'in "Telhîsât"ı üçüncü türe iyi birer örneklerdir.²³

Siyâset-nâmelerin sayısında, XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren ciddi bir artış gerçekleşmiştir. Bursalı Mehmed Tahir "Siyâsete Mütcellik Âsâr-ı İslâmiyye" adlı eserinin mukaddimesinde, siyâset-nâme sayılabilecek 172 eserden bahseder.²⁴ Bu eserlerin çoğunluğu söz konusu tarihten sonra yazılmıştır. Bu tarihten itibaren siyâset-nâmelerin sayısında görülen artış, devlet kurumlarının işleyişiyle yakından alakalıdır. Zira, Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar kurumsal anlamda ciddi bir sorunla karşılaşmamıştır. Fakat XVI. yüzyıldan sonra tedricen, kurumlar bozulmuş, rüşvet devletin birçok kademisine girmiş, orduda ve idârede disiplin kalmamış ve masraflar çoğalıp gelirler azalmıştır. Bu yapısal sorunlar doğal olarak çözüm çabalarının da artmasına yol açmıştır.²⁵

XVI. yüzyılda kaleme alınan siyâset-nâmelerde Kânûnî devrini model alma arzusu ağır bastığı halde, III. Selim'den sonra (1789-1807) sunulan lâyihalarda Batı'yı örnek alma isteği açıkça ortaya çıkmıştır.²⁶ Model alma arzusu farklılık gösterse de, bürokrasiye terbiyeli, akıllı, adaletli ve cesur kimselerin tekrar geti-

21 Uğur, *a.g.e.*, s. 77-78.

22 Ahmet Yaşar Ocak, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1999, I, 169.

23 Ocak, *a.g.m.* s. 169. Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Yılmaz, "Siyâset-nâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma", s. 70-74.

24 Bursalı Mehmed Tahir, *Siyâsete Mütcellik Âsâr-ı İslâmiyye*, İstanbul 1330. Ayrıca Osmanlı siyâset-nâmeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Uğur, *a.g.e.*, s. 53-82.

25 Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, Ankara 1988, s. IX-XV.

26 Uğur, *a.g.e.*, s. 128.

rilmesi söylemi her seferinde yinelenmiş ve böylece siyâset-nâme kültüründe var olduğu farz edilen “altın çağ”a ulaşılacağı vurgulanmıştır.²⁷

II- DEDE EFENDİ’NİN SİYÂSET-NÂMESİ²⁸

1. Eserin Dil ve Üslubu:

Dede Efendi (ö. 975/1567) Siyâset-nâme’sini Arapça olarak kaleme almıştır. Dede Efendi’nin eseri Meşreb-zâde Mehmed Arif Efendi²⁹ tarafından Türkçeye

- 27 Kemal Çiçek, “Siyâset-nâme Kültürümüze Göre Siyâsetteki Yozlaşma ve İdeal Siyâset”, *Yeni Türkiye*, Ankara 1997, sy: 14, s. 1387.
- 28 Eserin tahlilini yaparken, Şeyhülislam Mehmed Ârif Efendi’nin tercümesinden istifade edeceğiz. Dede Efendi, *Tercüme-i Siyâset-nâme*, çev: Mehmed Ârif, Takvimhâne-i Âmire Matbaası, İstanbul 1859. Eserin aslı, [“*es-Siyâsetü’ş-şer’iyye*, nşr: Fuâd Abdülmün’im, Müessesetü Şebâbi’l-Câmia, İskenderiye 1411/1991”] adıyla neşredilmiştir (Şükrü Özen, “Osmanlı Dönemi Fetvâ Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi(Türk Hukuk Tarihi Sayısı)*, c. III, sy. 5, 2005, s. 296 (131 nolu dipnot)]. Ayrıca eserin Mehmed Arif tarafından tercüme edilen nüshası günümüz harfleriyle yayımlanmıştır. Bkz: Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, İstanbul 1992, c. IV, s. 127-173. Eserin diğer nüshalarından birkaçı için bkz: Bayezid Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr: 2144(yazma); Millet Ktp., Ali Emiri, nr: 398(yazma), nr: 399, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1275; İstanbul Müftülüğü Ktp., nr: 2226(yazma); İsam Ktp., nr: 22478, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul 1275. Müellifin tam ismi İbrahim Kemaleddin’dir. “Kara Dede” veya Dede Cöngî” adıyla meşhur olmuştur. Ayrıca müellifin hayatı hakkında geniş bilgi için Bkz: Nevzâde Atâullah b. Yahya, *Hadâiku’l-Hakâyık fî Tekmileti’ş-Şakâyık*, y.y. 1278, I, 119-120; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 305; Ahmet Akgündüz, “Dede Cöngî”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 76-77.
- 29 1206/1791-1792’de İstanbul’da doğmuştur. Müderris Şatır-zâde Emin Efendi’nin oğludur. Devrin tanınmış alimlerinden ders alarak, 1232/1817’de girdiği müderrislik imtihanında başarı gösterdi ve ibtidâ-i hâriç derecesi ile müderris oldu. 1236/1820 yılında Şeyhülislam yardımcılığı ile Muhallefât Kassamlığı’na, bir müddet sonra da Evkaf Müfettişliği’ne atandı. 1245/1829’da nüfus sayımı göreviyle Rumeli illerinden Dobrice ve Rademir’e gönderildi. Bu görevleri sırasındaki üstün başarısından dolayı Galata Kadılığı payesini, “Câmiu’l-İcâreteyn” isimli eser üzerine yapmış olduğu çalışmayı II. Mahmud’a sunması ve beğeni kazanması sebebiyle de 1252/1836’da Mekke Kadılığı payesini elde etti. İslam hukukundaki yetkinliği, iki defa Fetva Eminliği görevine getirilmesini sağladı. Daha sonra İstanbul Kadılığı ve Anadolu Kazaskerliği payelerine yükseltildi. Bu arada bizzat padişah tarafından, Kudüs Kamâme Mâbedi meselesinin halledilmesi [BOA, HAT., d.no: 772, g.no: 36199, (13 Rebiulahir 1254)], Anadolu teftişi [BOA, İ.DH., d.no:26, g.no:1248, (29 Ramazan 1256)] gibi geçici görevlerle görevlendirildi. 1262/1845’de Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye azalığına, 1263/1846’da Anadolu Kazaskerliği’ne, 1268/1851’de Rumeli Kazaskerliği’ne tayin edildi. Bu sırada şeyhülislamın isteğiyle Emvâl-i Eytam Müdürlüğü’nü kurdu. 21 Mart 1854’te şeyhülislamlık makamına getirildi. 27 Aralık 1858’de vefat etti ve Edirnekapı dışında Mustafa Paşa Dergâhi haziresine defnedildi. Dede Efendi’nin Siyâset-nâme isimli eserinin tercümesi ile Câmiu’l-İcâreteyn isimli eseri bulunmaktadır (Ahmed Refik, “Osmanlı Şeyhülislamlarının Terâcim-i Ahvâli”, *İlmiyye Salnâmesi*, Dârülhilâfetilaliyye 1334, s. 591-592; Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara 1972, s. 190-191; Mehmet İpşirli, “Arif Efendi, Meşrepzâde”, *DİA*, İstanbul 1991, III, 365).

tercüme edilmiştir. Eserin orijinalinin oldukça ağıdalı bir Arapça ile kaleme alınmış olması, Türkçe'ye tercümesinin sebebi olarak öne sürülmektedir. Mütercim Arif Efendi, bu yönüyle eserden istifadenin zorluğundan bahsederek tercüme faaliyetine giriştiğini söylemektedir. O, tercümede oldukça esnek hareket etmiştir. Bunu bizzat kendisi dile getirmekte, dil ve üsluptaki kapalılığı gidermek için tercüme esnasında manaya sadık kalmak kaydıyla, takdim ve tehirlerde bulunduğu, bazı konularda -"mütercim-i fakîr der ki" şeklinde kendi görüşü olduğunu belirtmiştir- ve özellikle eserin en son konusu olan rüşvet başlığına da açıklamalar ilave ettiğini belirtmektedir.³⁰

Dede Efendi'nin siyâset-nâmesi, alışlagelmiş bir şekilde padişaha, vezirlerle ve devlet adamlarına öğütleri içeren siyâset-nâme türlerinin özelliklerini tam manasıyla taşımamaktadır. Bu farklılık esas itibariyle ele almış olduğu konularda ortaya çıkmaktadır. Eser temel olarak, siyâset kavramının tarifi, adil bir siyâsetin nasıl tesis edileceği, ehl-i örf ve ehl-i şer'in uygulayıcıları olan vali ve kadıların yetki kullanımı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Konuları ele alış biçimi fikhî perspektifi merkeze alarak yapılmaktadır. Eserde klasik siyâset-nâme kitaplarında rastlanmayacak derecede fikhî açıklamalar ve görüşler serdedilmektedir. Bu itibarla onun çalışmasının metod olarak Maverdî'nin ilk örneğini ortaya koyduğu fikhî merkezli çizgiyi takip ettiğini söylemek gerekecektir. Bu özelliği sebebi ile Osmanlı kanunnâmeleri oluşturulurken esere başvurulma ihtiyacı hissedilmiştir. Hatta Osmanlı kanunnâmelerinin meşruiyet zemini Dede Efendi'nin Siyâset-nâmesi'ne dayandırılmıştır.³¹

Dede Efendi eserinde bir konudan bahsederken, o konu ile ilgili âyetlere, hadislere, sahabe uygulamalarından örneklere, fikhî kitaplarından alıntılara yer vermektedir. Ağırlıklı olarak Hanefî fikhî kitaplarından örnekler verse de, diğer mezheplerin fikhî kitaplarından da alıntılar yapmıştır. Toplumun huzur ve mutluluğunun sağlanması, fitne ve fesadın ortadan kaldırılması için şer'î hükümlerin tavizsiz bir şekilde uygulanması gerektiğini sıkça vurgulamıştır. Ancak şer'î hükümlerin uygulanmasında yetki sahibi olan sultanın zulüm ve adaletsizlikten uzak durması, şer'î kanunlarda hükmü belirtilmeyen hususlarda insanların maslahatını gözetmek suretiyle çözümler üretmesi gerektiğini ifade etmiştir. Sorunların ortadan kaldırılmasında siyâseten cezalandırmaların ön plana çıkarılması gerektiğine ve toplumun huzurunun sağlanmasında cezalandırmanın etkili olacağına işaret etmiştir. Bunların yanı sıra kesin nass bulunmayan konularda, her vilâyette geçerli olan genel ve özel hususlar göz önünde bulundurulmak suretiyle örften yararlanılmasının isabetli olacağını belirtmiştir.

30 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 2-4.

31 Akgündüz, "Osmanlı Hukuku-Kanunnâmeler ve Şeri'at", s.y.

XVI. asırdan itibaren Osmanlı hukuk sisteminde³² var olduğu ifade edilen, ehl-i şer' ve ehl-i örf arasındaki mücadelenin izlerine eserde rastlanmaktadır. Dede Efendi, bu iki gücün yetki kullanımı ve uygulamalarına örnek olması açısından, vali ve kadıların olaylar karşısındaki tutumunu fıkıh kitaplarından alıntılar yapmak suretiyle uzunca değerlendirmeye tabi tutmuştur.

2. Eserin İçeriği:

Eser 8+66 sayfadan oluşmaktadır. Öncelikle eserin başında, mütercim Arif Efendi'nin hayatından bahsedilen kısım yer almaktadır.³³ Mukaddimeden önce mütercim; Dede Efendi'nin Siyâset-nâme'sini kaleme alırken, muteber kaynaklardan istifade ettiğini dile getirmiş, ayrıca kendisinin tercüme sırasında takip ettiği yöntemi kısaca belirtmiştir. Eser mukaddime dışında beş fasıl ve bir hatimeden oluşmaktadır. Ancak fasıllar içinde konuların ele alınışında sistematik bir yapının var olmadığı gözlenmektedir. Örneğin, suç ve ceza konusu işlenirken³⁴ siyâsetin tarifi ve kısımlarına geçilmiş³⁵ ve tekrar ceza konusuna dönülmüş,³⁶ siyâsette genişliği gerektiren hususlardan bahsedilirken,³⁷ adaletin ortadan kalktığı dönemlerde kimlerin vali, hakim olması gerektiğine değinilerek³⁸ tekrar siyâsette genişlik konusuna dönülmüş,³⁹ bozgunculuğun ortadan kaldırılmasına yönelik önerilerde bulunulurken,⁴⁰ zan ile suç isnadında bulunulan kimsenin ikrarı konusuna⁴¹ yer verilip sonra tekrar öneriler kısmına geçilmiştir. Ayrıca aynı konunun diğer başlıklar altında tekrar tekrar işlendiği de olmuştur. Özetle eser, siyâsetin tarifi ve kısımları, kötülüğü engellemede uygulanacak yöntemler ve cezalandırma, siyâsette genişliği gerektiren durumlar, idarecilerin en kabul gören görüşle amel etmesi, adil bir siyâsetin tesisi ve bozgunculuk yapanların etkinliğini kaldırmak, vali ve kadının yetki kullanımı ve rüşvet konuları çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. Bizde, tekrara düşmemek ve olabildiğince daha iyi istifade edilebilmesini sağlamak adına, eserdeki başlıkları esas almaktan çok yoğunlaşılacak konuları merkeze alarak tahlil yapmaya çalışacağız.

32 Osmanlıda hukuk sistemi ile ilgili bilgi için bkz: M. Âkif Aydın, "Osmanlıda Hukuk", *Osmanlı Devleti Tarihi*, ed: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1999, II, 375-438.

33 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 2-6.

34 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 4-6.

35 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 7-9.

36 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 10.

37 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 12.

38 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 18.

39 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 19.

40 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 23.

41 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 39.

Dede Efendi mukaddime bölümünde, önce siyâsetin tarifini yapmıştır. Hırâset vezninde bir kelime olan “siyâset” lügatte, bir nesneye dikkat etmek, iyiliğine özen göstermek olup, insanların işini muhafaza için vali, hâkim olmak manasında kullanılmıştır. Siyâset, insanları dünya ve ahirette kurtuluşa ermeleri için doğru yola sevk edip, durumlarını koruyup gözetmekten ibarettir.⁴² Aynı zamanda siyâset, suçu ortadan kaldırmak için şer’-i şerîfte hükmü sabit ve açık olan hususların uygulanmasıdır. O, siyâset-i şer’iyyenin amacını, insanların dînî işlerini, dünyevî maslahatlarını tamamlamak ve mükemmele erdirmek olarak tanımlar. Siyâsetin bu rolünü görmezden gelenleri cehalet ve hata içinde bulunmakla itham eder. Bu cehalet ve hatalı hareket etmenin sonucunun ne olacağını ise şu cümlelerle ifade etmiştir: “Eğer siyâset bu şekilde terk ve ihmal edilirse insanların hakları, hukukları zayi olur ve bu durum kötü fiillerde bulunan insanları cesaretlendirir. Halbuki “işlerin en hayırlısı orta yolu tutmaktır” sözü gereğince, fazlalık ve eksiklikten uzak olan adil siyâsete yönelmekle ancak insanların hakkı korunur ve zalimlere engel olunur. Siyâset-i şer’iyye, şer’î kâidelere zıt değildir. Siyâset-i şer’iyyeyi inkâr demek, Allah korusun şer’î nasları yok saymak, Hulefâ-i Râşidîn’e hata ve kusur nispet etmek demektir”.⁴³

2.1. İdarecilerin Kötülüğü Engellemede Uygulayacağı Yöntemler ve Cezalandırma:

Dede Efendi, siyâsetin tariflerinden esinlenerek, her zaman gözetilmesi gereken hususun insanların maslahatı olması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü şer’î kaidelerin asıl amacı, insanların refah ve huzurunu sağlamak, bunun tesisinde uygulanacak yöntemleri belirlemektir. Siyâsî ilkeler de şer’î kaidelere paralel bir şekilde neşet ettiğine göre, siyâset aygıtıyla uygulamalar yerine getirilirken asıl amaç, toplumun huzurunu sağlamak olmalıdır. Bunu ortadan kaldıracabilecek eğilimler daha ortaya çıkmadan gerekli tedbirler alınarak önlenmelidir. Alınacak tedbirler arasında siyâseten cezalandırma olabileceğini vurgulayarak toplumun huzurunu sağlamada en önemli rolü cezalandırmaya verdiğini ihsas eder. Ancak cezalandırmada asla adaletsizlik olmaması gerektiğini vurgulamayı da ihmal etmez.

Dede Efendi, İmâm-ı Müslimîn’in kötülükleri engellemede siyâseten ceza verme yetkisinin olduğunu ifade etmiştir. “Meydana gelmeden önce bir fesadı defetmek, meydana geldikten sonra defetmekten daha kolaydır” ilkesini benimseyip, bir padişah, bidatçinin bidatini yaymadan önce bunu vehmederse, değişik yöntemlerle caydırıcı önlemler alabileceğini bildirmiştir. Ancak ilk aşamada hemen ceza verme eğiliminde olmayıp bu sonuca tedricen gidilmesi daha uygun bir yöntem olacaktır. Her şeyden önce idareci, kötü bir davranışta bulunan kişinin

42 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 4

43 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 7-9.

bu hareketi hata ile yaptığını düşünerek, kişinin hatadan pişmanlık duyup özür dilemesi şartıyla ilk seferde affedilmesi gerektiğini vurgular. Cezalandırma ancak hatanın süreklilik kazanması halinde uygulanmalıdır. Eğer davranışlarında düzelme olmaz ise, böyle davrananlara ibret olacak nitelikte tazir⁴⁴ cezası ile idareci kişiyi cezalandırabilir. Dede Efendi, “Sultanın kılıç ve ceza ile kötülöklere, kötü alışkanlıkların yayılmasına engel olması, Kur’ân’ın nasihatle engel olmasından daha etkilidir” sözünü ifade etmek suretiyle, kötölüğün engellenmesinde cezanın etkili olacağı düşüncesini teyit etmektedir.⁴⁵

Dede Efendi, kötölüğün engellenmesinde uygulanabilecek cezaların neler olabileceğini belirtirken, özellikle ateşle ceza verme örneğini işlemiştir. Mu’înü’l-Hukkâm isimli eseri kaynak göstererek Hz. Peygamber’in “kim boğarak öldürürse bizde onu boğarak öldürürüz, kim yakarak öldürürse bizde onu yakarak öldürürüz”⁴⁶ hadisinin siyâseten bir ceza olarak uygulanabileceğini belirtmiştir.⁴⁷ Hatta “Ateşle ancak Allah azap eder”⁴⁸ hadisinin olduğunu belirtmesine rağmen, Hz. Ali’nin kendisini ilah edinenleri ateşle cezalandırmasından hareketle, İmâm-ı Müslimîn’in ateşle cezalandırmasının bile yöntem olarak kullanılabilceğini ifade eder.⁴⁹ Görülmektedir ki Dede Efendi, kötölüğün engellenmesinde en uç sayılabilecek cezaların bile uygulanmasından kaçınmamaktadır. Bu, toplumun huzurunu sağlamada cezalandırmaya verdiği önemi göstermesi açısından dikkate şayandır.

2.2. Siyâsette Genişliği/Esnekliği Gerektiren Durumlar:

Osmanlı Devleti İslâm hukukunu uygularken zamanın gerektirdiği düzenlemeleri ve ilaveleri yapmaktan geri durmamıştır. Klasik fıkıh kitapları içinde yer alan ve geçmiş dönemlerde devletin müdahalesinden bağımsız olarak oluşan hukuka şer’î hukuk, padişahların emir ve fermanıyla oluşan hukuka da örfî hukuk

44 Tazir; çevirmek, reddetmek, menetmek ve tedîb eylemek manalarında kullanılır. İstilahta ise, hakkında had ve kefarete bulunan suç ve günahlara ek olarak, cezası vahiy yoluyla belirlenmemiş bulunan suç ve günahlara ise karşılık olarak, Allah veya kul hakkı çerçevesinde icrâsı gerekli bulunan, miktar ve keyfiyetinin belirlenmesi ümmete bırakılan cezadır (Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1999, I, 197).

45 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 5-7.

46 Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, tahkik: Muhammed Abdulkadir Atâ, Mekke 1414, VIII, 43, h.no: 15771.

47 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 9-10.

48 Buhâri, *Câmiu’s-Sahîh*, Beyrut 1407, III, 1079, h.no: 2795.

49 Fakat mütercim, İmâm Muhammed’in Siyer-i Kebir’de ki: “Peygamberimiz ‘ateşle ancak Allah azap eder’ hadis-i şerifiyle, yakmak suretiyle cezalandırmayı nehyetmiştir. Bu maksatla ilk zikredilen hadisin ve Hz. Ali olayının hemen zahirine bakarak, İmâm-ı Müslimîn’e bu hakkı vermek yanlıştır” görüşünü belirtmek suretiyle, Mu’înü’l-Hukkâm’ın dolayısıyla müellifin bu konudaki ifadelerinin yanlış olduğunu zikretmiştir (Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 10-11).

adı verilmiştir. Yani şer’î hukukun tanıdığı yetki çerçevesinde veya bu hukukun düzenlememiş bulunduğu alanlarda padişahın hüküm koyması söz konusu olmuştur. Şer’î hukukun daha çok husûsî hukuk sahasını ayrıntılı bir biçimde düzenlediği, kamu hukuku alanının, özellikle teşkilat hukuku sahasının hususi hukuk kadar teferruatlı düzenlenmediği gerçeğinden hareketle, idari erk tarafından siyâsî alanda şer’î hukuka ters düşmemek kaydıyla örfî hukuk adı altında düzenlemeler yapılmıştır.⁵⁰

Dede Efendi, idarecilerin siyâsî alanda muhayyer olabileceğini ifade ederek bir takım düzenlemeler yapabileceğini belirtmiştir. Onun bu vurgusunu örfî hukuka bir alan açma çabası olarak algılamak gerekir. Mu’înü’l-Hukkâm isimli eserinde: “Saltanat-ı seniyye tarafından belirlenen hükümlerin valiler ve hakimler tarafından genişletilmesi, şer’-i şerîfe muhalefet etmek değildir” şeklinde belirtilen görüşü Dede Efendi de benimseyerek, bunun nasıl olması gerektiği ile ilgili izahlarda bulunmuştur.

Dede Efendi’ye göre öncelikle “İslâm’da zarar vermek de yoktur, zarara zararlar karşılık vermek de yoktur”⁵¹ ilkesi temel prensip olmalıdır. Bu prensip üzerine birçok yorum yapılmasına rağmen ortak kanı mutlak suretle insanoğluna zulmedilmeyeceği yönündedir. Asıl amacı insanın huzurunu sağlamak olan siyâset mekanizması, şer’î hükümlere uygun düşen ahkâm-ı siyâsiyye kanunlarının çizdiği sınırlar içerisinde yürütülmelidir. Eğer bu sınırlar göz ardı edilerek, siyâset mekanizması sınır tanımaz bir şekilde işletilmeye çalışılırsa, işte o zaman hadisle nehyedilen zarar siyâset vasıtasıyla ortaya çıkmış olur.⁵²

Âlimlerin çoğunun hüküm vermede kullandığı metotlardan biri olan mesâlih-i mürsele,⁵³ siyâsî alanda genişlik sağlarken de başvurulacak yöntemlerdendir. Nitekim Hz. Ebû Bekir’in Hz. Ömer’i halife tayin etmesi, Hz. Ömer’in altı kişi belirleyerek iştişâre ile aralarında halife tayin etmelerini istemesi buna örnek gösterilebilir. Çünkü burada siyâsî açıdan boşluk meydana gelerek birçok yönüyle toplumun sıkıntıya düşmesinin engellenmesi istenmiştir. Diğer taraftan Hz. Osman’ın, insanların farklı mushaflara itibar etmelerini engellemek amacıyla, kendi nüshası dışındaki mushafları yakması mesâlih-i mürseleden hareketle

50 Aydın, *a.g.m.*, s. 378, 384, 390-391.

51 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Kahire (trs), I, 313.

52 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 13.

53 Mesâlih-i mürsele; hükmün kendisine bağlanması ve üzerine hüküm bina edilmesi, insanlara bir fayda sağlayan veya onlardan bir zararı gideren, fakat muteber veya geçersiz sayıldığına dair belirli bir delil bulunmayan durumlardır. Mesâlih-i mürsele sadece, şârî’in hükmünü açıklamadığı, kendisine kıyas edilebilecek nassla yahut icma ile sabit bir hüküm bulunmadığı durumlarda söz konusu olabilir [Zekiyyüddîn Şa’bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkıh)*, çev: İbrahim Kafi Dönmez, Ankara 1999, s. 170].

yapılmıştır.⁵⁴ Yani mesâlih-i mürsele metot olarak selefin kullandığı bir yoldur ve siyâsetçiler de onlara uyararak bu yolu kullanabilirler.

Siyâsî meselelerde genişlik sağlamaya çalışılırken, şüpheye mahal bırakacak bir tutum izlenmemelidir. Yapılan düzenlemeler net bir şekilde ortaya koyulmalıdır. Örneğin, İslâm hukukunda ödünç alıp verme ve borçlanma ile ilgili yapılan akitlerde, akdi şahitlerle kuvvetlendirme yoluna gidilmiştir. Buna uygun olarak siyâsî alanda yapılan düzenlemelerde, icraatın insanların güvenini kazanmış sağlam bir delile dayandığına dikkat edilmelidir.⁵⁵ Şöyle ki, daha önce ifade edildiği gibi, ahkâm-ı siyâsiyyede mevcut olan her bir hüküm, ya direkt olarak kesin bir nassa dayanmış ya da kıyas yoluyla şer'î bir delile dayandırılmıştır. İdarecilerde, bu ilkelere ters düşmemek kaydıyla, insanların maslahatı için yeni yollar aramalıdır. Ancak insanların maslahatı için buldukları yolların şer'î ilkelere ters düşmemesi önemlidir. Çünkü Allah'ın koyduğu ilkelerin bizatihi kendisi insanların maslahatını sağlamak için indirilmiştir. Doğal olarak insanların maslahatı için yeni yollar ararken Allah'ın hükümleri çerçevesi her zaman için gözetilmelidir. Kur'an'daki bazı hükümlere baktığımızda, bu hükümlerin insanların maslahatını gerçekleştirme amacına yönelik olduğunu görebiliriz. Örnek vermek gerekirse şunları sıralayabiliriz:

1. Beşerin mevcudiyetini/varlığını korumak için, insanın nefesine veya uzuvlarına uygulanan yaptırım kısastır ki: “Kısasta sizin için hayat vardır”⁵⁶, “Tevrat'ta onlara şöyle yazdık. Cana can...”⁵⁷ Bu gibi hükümler uygulandığında, haksız yere kan akıtma ve yaralamalar gerçekleşmeden engellenebilir.

2. Zina yapana uygulanan had cezası ki: “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun”⁵⁸ hükmü uygulandığında, neslin ve insanlığın korunması sağlanmış olur.

3. Hadd-i kazif cezası ki: “Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun”⁵⁹ hükmü uygulandığında, iftira engellenmiş ve insanların onuruna saygı gösterilmiş olur.

4. Hırsızlığa uygulanan had cezası ki: “Hırsızlık eden erkek ve kadının (yaptıklarına karşılık bir ceza olarak) ellerini kesin.”⁶⁰ Bu hükümle de insanların malları korunmuş olur.

54 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 13-14.

55 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 15-16.

56 Bakara Sûresi 2/179.

57 Mâide Sûresi 5/45.

58 Nur Sûresi 24/2.

59 Nur Sûresi 24/4.

60 Mâide Sûresi 5/38.

5. İçki yasağı ki: “Şarap, kumar(dan)...uzak durun.”⁶¹ Bununla da insanların akıl ve idrakleri korunmuş olur.

Yukarıdaki örneklerden Dede Efendi'nin çıkardığı sonuç şudur: Ahkâm-ı siyâsiyyenin temel olarak Kur'an'a, hadise veya sahabe uygulamalarına dayanması gerekir. Bu şekilde koymuş olduğu emir ve yasaklar şer'î bir delile dayanan ahkâm-ı siyâsiyyedeki genişlik, ancak şer'î kaidelerin müsaadesi ölçüsünde olur. Zaman içerisinde uygulanan bir takım hükümler, daha sonra şer'-i şerîf tarafından kolaylaştırılmıştır. Mesela, elbisesine necaset bulaşan kimsenin o kısmı kesip atması gibi. Siyâsî alanda da zamanın şartları doğrultusunda kolaylık sağlanabilir.⁶² Görüldüğü gibi Dede Efendi, şer'î kâidelere aykırı olmamak ve adaletten taviz vermemek kaydıyla şer'î hükümlerin genişletilmesinden yanadır.

2.3. İdarecilerin En Kabul Gören Görüşle Amel Etmesi:

Kesin bir bilgi ve belgeye dayandırılmayan, dolayısıyla hakikati net bir şekilde bilinmeyen meselelerde karar verilirken sultanın/idarecilerin görüşü doğrultusunda hareket etme usul olarak uygulanabilmektedir. Bu durum idarecilere sağlanan muhayyerliğin bir sonucudur. Çünkü böyle durumlarda zann-ı gâlib/kaanaat ihtiyaten hakikat mesabesinde görülür. Sözgelimi, bir kimseye hırsızlık isnat edilse ve o da bunu inkâr etse, bu durumda sultanın görüşüyle hareket edilir. Suç isnat edilen kimsenin kendi durumu, birlikte oturup-kalktığı insanların durumu, davranış ve yaşayış tarzları göz önünde bulundurulur. Sultan tarafından gerekli görüldüğü takdirde bu kimseye yaptırımlar uygulanabilir. Burada asıl amaç, hem kişiyi suç işlemekten caydırmak, hem de onun çevreye kötü örnek olmasının önüne geçmektir. Dede Efendi, sultanın vereceği cezayı, suçlu suçunu itiraf edene kadar siyâseten dövülebileceğine kadar götürmüştür.⁶³

2.4. Adil Bir Siyâsetin Tesisi ve Bozgunculuk Yapanların Etkinliğini Kaldırmak İçin İzlenecek Yollar:

Dede Efendi adil bir siyâsetin tesisi ve sorunların çözümünde birçok alternatif öne sürse de, nihâî olarak baştan beri savunduğu “ceza teorisi” burada da ön plana çıkmaktadır. Daha başlangıçta “insanlar arasında sürekli fitne yayan ve kötü örnek olan bir kimse yakalanıp padişahın huzuruna getirildiğinde, ona

61 Mâide Sûresi 5/90.

62 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 17-21.

63 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 21-22. Mütercim bu konuda daha hassas olunması gerektiğini göz önünde bulundurarak “bu şekilde yanlış davranışlarda bulunanların insanlara kötü örnek teşkil etmemeleri için, sultanın görüşü doğrultusunda dövülmesi, tazir cezası verilmesi, hapis edilmeleri siyâseten caizdir. Lakin, bu hususlarda şahitlerin tavırlarına, karinelere, ithamın kuvvet ve zayıflığına da bakılmalıdır. Aksi takdirde siyâseten zulüm edilmiş olur” uyarısını yapmıştır (Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 23).

hangi cezanın verilmesi uygundur?” sorusunu tartışması bunun en açık göstergesidir. Dede Efendi, haksız yere bir başkasını boğarak öldürüp bunu alışkanlık haline getirenlerin, hırsızlığı alışkanlık haline dönüştürenlerin, insanların mallarını gasp edip yol kesenlerin, eşkıyalık yapan kimselerin, evlenmesi haram olan birisiyle nikâhlananların değişik yaptırımlarla karşı karşıya bırakılabileceğini ve nihâyetinde de siyâseten katledilebileceğini ifade etmiştir. Dede Efendi’nin bu görüşlerine karşılık, insanların arasında fesad yayan ve toplumun bozulmasına vesile olan kimselerin, sultanın görüşü doğrultusunda cezalandırılması, hapsedilmesi ve katli siyâseten caiz olsa da, bu husus da kesin bir haber olmadığını söylemek gerekir.⁶⁴ Bunun yanı sıra Dede Efendi, sıkıntıları ortadan kaldırmak için, çözüm arayışlarına cevap niteliğinde olabilecek tespitleri de ifade etmekten geri durmamıştır.

Umûmî bir zararı ortadan kaldırmak için, husûsî olanı tercih etmek gerekir. Mesela, savaş esnasında müşrikler ellerinde bulunan Müslüman esirleri ve çocukları kendilerine siper yapsalar, bu ilke gereğince Müslümanların tamamına dokunacak zararı ortadan kaldırmak için üzerlerine ok atmak caiz olur. Buradan hareketle, idareciler toplumun geneline zarar verecek hususlardan iki sıkıntıyla karşı karşıya kaldıklarında, hangisi en az zararlı ise onu tercih ederler.⁶⁵

“Ahkâm-ı siyâsiyye ile kadıların amel edip edemeyeceği” meselesi, bozgunculuğun ortadan kaldırılması, yani adil bir yaşam tarzının ortaya konulabilmesi için önemli bir noktada durmaktadır. Aslında bu tartışmaya ilk değinen Dede Efendi değildir. Osmanlı tarihi boyunca devamlılığını yitirmeyen ehl-i şer’ ve ehl-i örfün yetki alanı tartışmalarının, Dede Efendi’nin eserine yansıyan şekli olmalıdır. Ahkâm-ı siyâsiyye ile kadıların amel edip etmemesi konusu, ayrıca fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde tartışılan bir meseledir. Dede Efendi de bir nevi bu tartışmalara katılarak, hem Hanefi imamlarının “kadıların ahkâm-ı siyâsiyye ile amel etmeleri caizdir” görüşünü, hem de Mâlikî imamlarından bir kısmının “Kadı için ahkâm-ı siyâsiyyede dahil olacak bir yer yoktur. Hatta siyâset hakkında konuşmak kadıya layık değildir” yönündeki görüşlerini bir arada zikretmiştir. Bunu zikrettikten sonra vali ile kadının yetkileri arasındaki ayrıma değinerek ahkâm-ı siyâsiyyede kadılara yer olup-olmadığına işaret etmiştir.⁶⁶

Ahkâm-ı şeriyyeyi uygulamakla memur olan kadılar ile ahkâm-ı siyâsiyyeyi uygulamakla memur olan valiler arasındaki, görev tanımlaması ve sınırı iyi bilinmek durumundadır. Çünkü toplumda bozgunculukların kaldırılması, toplumun huzuru ve adil bir siyâsetin tesisi açısından bu iki görev çok önemlidir. Bu çer-

64 Nitekim mütercim, Kur’ân’daki tevbe âyetlerine işaret ederek, Dede Efendi’nin kesin hükümlerine ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini belirtmiştir (Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 23-28)

65 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 28-30.

66 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 30. Bu ayrımı “Vali ve Kadıların Yetkileri” başlığı altında ele alacağız.

çevede Dede Efendi suçluları tespitinde vali ve kadının yetkileri hakkında izahlar yapmıştır.⁶⁷

Adil bir siyâset izlemede önemli bir unsur, zan ile suç isnat edilen kişinin durumunun iyi tespit edilmesi gerekliliğidir. Şüphesiz suçun tespiti ve uygulanacak cezaların belirlenmesinde, töhmet altında bulunan (suç isnat edilen) kimselerin tavır ve davranışları önem arz etmektedir. Bu cümleden olarak Dede Efendi, suç isnat edilen şahısların hallerinin bilinip bilinmemesi konusunda görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

1. Suç isnat edilen bir kimse, iftira edilen suçu işleyecek kimselerden değil de, insanlar arasında dürüstlüğü ve metanetiyle bilinen bir kişiyse, sırf bu töhmetten dolayı o kimseye ceza verilmez. Çünkü birtakım insanlar belki de o kimseye iftira atmaktadır. Araştırılır ve bu durumda iftira atılan şahıs, gerçekten bu suçu işleyecek kimselerden değilse, iftira atana ta'zir cezası verilir. Eğer olayın hakikati varsa suç isnat eden kimseye bir şey gerekmez. Dolayısıyla suç isnat eden ve suç isnat edilen kişilerin karakterleri burada önemli bir rol oynamaktadır.

2. Hırsızlık, eşkıyalık, haksız yere adam öldürme, zina gibi suçlar isnat edilen kimselerde, bu tür çirkin davranışlar görüldüğünde, suçları işleyecek kişiliğe sahip olup-olmadıkları araştırılır ve bu sonuca göre kendilerine ceza verilir. Hatta suç işleyen bir kimse, tövbe edinceye ve durumunu düzeltinceye kadar hapsedilebilir. Suç isnat edilen bir şahsın, suçlu olup-olmadığına sırf yemin ettirmek suretiyle karar vermek ve onu salıvermek şer'î hükümlere aykırıdır. Suçu tespit etme noktasında hapis cezası uygulanabilecek yöntemler arasında yer almaktadır. Çünkü insanlar yapı, karakter ve bulunduğu mevki itibarıyla farklılık gösterdiğinden, uygulanacak hapis cezasının etkisi de farklı olacaktır. Örneğin, önemli bir mevkide bulunan bir kimsenin, bir saat bile hapsedilmesi onu üzüntüye sevk eder. Buna karşılık, insanların çoğu hapis cezasından dolayı üzüntüye kapılmaz veya daha az üzüntüye kapılır.⁶⁸

3. Suç isnat edilen kimsenin durumu bilinmiyorsa, yani araştırıldığında suç işlemeye meyilli birisi olup olmadığı hususunda bir kanaat oluşmuyorsa; suç araştırılıp açığa çıkarılıncaya kadar o kişi hapsolunabilir.⁶⁹ Dede Efendi, adil bir siyâsetin sağlanması ve bozgunculuğun ortadan kaldırılması adına, uygulanabilecek birçok yönetime işaret ederken, özellikle suçlunun karakter ve yapısının araştırılmasını önemsemiştir. Çünkü sadece suç isnadını ön planda tutarak hareket etmenin, adil bir siyâsetin tesisine zarar vereceğini söylemiştir. Dede Efendi suç

67 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 37-38. Bu izaha "Suçluları Tespitte Vali ve Kadıların Yetkileri" başlığı altında yer vereceğiz.

68 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 46-54.

69 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 60.

tespitinde, bir taraftan kişinin durumunu araştırmak önemli derken, diğer taraftan bu noktada hapis cezasını önermekten de geri durmamıştır. Bu öneri de eserin geneline hakim olan cezalandırma teorisinin bir başka örneğidir.

2.5. Vali ve Kadıların Yetkileri:

Ehl-i şer' ve ehl-i örf arasındaki tartışmalar aslında, bu iki hukuk sistemi arasında olmaktan çok, yürütme ile yargı güçleri arasındadır ve hakimiyet alanlarını genişletmeye yöneliktir. Osmanlı Devleti'nde ehl-i örf hemen daima hem yürütme ve hem de yargı alanında dilediği gibi hareket etme, özellikle asayiş sağlamak için suçlu saydığı kimselere ağır örfî cezalar verme arzusunda olmuştur. Buna mukabil ehl-i şer' de ehl-i örfün icraatını hukuk çizgisine çekmek istemiştir.⁷⁰ Bu cümleden olarak Dede Efendi Mâlikî ve Şâfiî imamlarının eserlerinden alıntılar yapmak suretiyle ehl-i örfün uygulayıcısı vali ile ehl-i şer'in uygulayıcısı kadının yetkilerini belirtmiştir.

1. Valinin suçlulara karşı güç, kuvvet kullanma yetkisi varken, şer'î kaidele-re göre hüküm veren kadılar için bu yetki yoktur.

2. Vali, zalimlere karşı dilediği gibi konuşma ve onlar hakkında ihtiyar/tercihte bulunma yetkisine sahiptir. Bu esneklik/genişlik kadılar için yoktur.

3. Vali, kapalı olan hususları ortaya çıkarmak için, suç isnat edilen kimseye karşı, korkutma yöntemlerini kullanabilir. Kadılar için bu geçerli değildir.

4. Vali, zulüm yaptığı aşikâr olan bir kimseye karşı te'dîb usullerine başvurabilir. Ancak kadının böyle bir uygulamaya başvurması söz konusu değildir.

5. Vali, bir kimsenin zulüm yapıp-yapmadığı ile ilgili şüphe hasıl olduğunda, iddianın kanıtlanması için süreci uzatabilir. Kadı ise delillerle zulüm ispatlandığında hükmünü vermek durumundadır. Süreci uzatma veya tehir etme yetkisi yoktur.

6. Vali, önemsiz bir meselede iki taraf birbirine hasım olduğunda, aralarının düzeltilmesi için tek taraflı yetkisini kullanarak güvenilir kimseleri devreye sokabilir. Kadı ise, taraflar talep etmediği müddetçe böyle bir yönetim başvuramaz.

7. Birbiriyle hasım olan iki kişiden birinin, diğerinin hakkını bilerek inkar ettiği aşikâr olursa o kişinin diğeri hakkında iddiada bulunma, cezalandırma vb. konularda herhangi bir talepte bulunması söz konusu olmaz. Ancak o kişi, inkarını itiraf eder, diğeri de onu affederse, vali yetkisini kullanarak, kendisine güvenilen kişiler eşliğinde, o kimseler arasındaki nizamı ortadan kaldırabilir. Kadı ise, böyle bir uygulama yapamaz.

70 Aydın, *a.g.m.*, s. 389-390.

8. Vali, haksızlık, zulüm yapıp-yapmadığı belli olmayan kimselerin şahitliğini kabul eder. Yani şahitler üzerinde detaylı bir araştırma yapmaz. Ancak kadının, hüküm verirken şahitlerin durumu hakkında da ayrıntılı bir inceleme yapması gerekir.

9. Vali, şahitliklerinde şüphe ortaya çıkan kimselere, yalan yere şahitlik yapmadıklarına dair yemin verdirmekle yetinebilir. Kadı ise, böyle durumlarda şahitlerin yeminine başvuramaz, durumlarını araştırır.

10. Vali, zulüm yaptığına dair hakkında iddiada bulunulan kimse ile ilgili, henüz dava açılmadan şahitleri huzuruna çağırarak mesele hakkında görüşlerini sorabilir. Kadı ise, iddiada bulunan kimse, dava hakkında iddiasını kuvvetlendiren delilleri ortaya koymadığı müddetçe, şahitlere başvuramaz.⁷¹

Dede Efendi yetki kullanımını bu şekilde izah ettikten sonra, Hanefî mezhebinin görüşünü benimseyerek, yetki kullanımında kadıların da ahkâm-ı siyâsiyyenin çoğuyla amel edebileceğini ifade etmiştir. Ümit ve korku ile insanların durumlarının düzeltilmesine kadıların yardımcı olması gerektiğini belirtmiştir. Kadıların ahkâm-ı siyâsiyyedeki yerini bu şekilde ifade eden Dede Efendi, yine fıkıh kitaplarından iktibaslarla, “kadı”nın hayatında nasıl bir yaşam tarzı sergilemesi gerektiği, uygulamalarından örnekler, başvurabileceği yaptırımlar gibi konulara uzunca değinmiştir.⁷²

2.6. Suçluları Tespitte Vali ve Kadıların Yetkileri:

Adil bir siyâsetin sağlanması ve sıkıntıların ortadan kaldırılması noktasında, şer’î ve örfî hukukun uygulayıcıları olan vali ve kadının bakışları önemlidir. Çünkü hukukun sağlam temellere dayanması ne kadar önemli ise, onu icra edecek olan uygulayıcıların olaya veya kişilere yaklaşımı da en az onun kadar önemlidir. Dede Efendi bu defa, Mâlikî ve Şâfiî kaynaklarından istifade etmek suretiyle, vali ve kadıların suçluları tespitinde yetkilerini şu şekilde izah etmiştir:

1. Vali, kazf cezası isnad edilen bir kimse hakkında dava henüz tahakkuk etmeden, kazf ile itham olunan şahsın iftiracılarından olup olmadığının araştırılmasında, yardımcılarının sorgulamasına itimat eder. Eğer yardımcıları, kazf ile itham olunan kişinin suçsuz olduğuna karar verirlerse, vali bu kişiyi tahliye eder. Eğer yardımcıları, suçlu olduğuna karar verirlerse, vali o kimseyi hapseder, çeşitli cezalara çarptırır. Kadılar ise bu şekilde davranamaz. Çünkü onlar bunu şer’î hükümlere uygun bir şekilde ispat etmelidir.

2. Vali, suçta delalet eden hallere dikkat, isnat olunan töhmetin kuvvet ve zayıflığına delalet eden ithamın vasıflarına riâyet eder. Kadılar için bu şekilde karîneler ve emârelerle hüküm vermek caiz değildir.

71 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 31-32.

72 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 32-37.

3. Vali, yakalanan suçluya iftira ve isnat edilen suçu araştırmak ve şüpheli ortadan kaldırmak için ihtiyaten onu hapsedebilir. Kadılar ise şer'î hükümler gerektirmedikçe kimseyi hapse atamazlar.

4. Vali, suçluya doğru konuşması için ta'zir cezası gibi yaptırımlar uygulayabilir. Kadı için böyle bir şey söz konusu değildir.

5. Had cezası ile cezalandırılmayıp, suç ve yanlış kendisinde tekrar etmiş olan kimselerin fitne ve fesadını insanların üzerinden def için, bu kişileri Beytü'l-mâldan yedirip giydirmek, ölünceye kadar hapsetmek vali için uygun görülmüştür. Kadılar için bu caiz değildir.

6. Vali, suç isnat edilen kimseyi iyice tanımak için ona yemin ettirebilir. Hatta kapsamlı bir araştırma yapmak, olayı iyice öğrenmek için, sultana biat, talak, iman gibi konular üzerine büyük yeminler ettirebilir. Kadı bir kimseye gereksiz yere yemin ettiremez. Eğer icap ederse sadece Allah adına yemin ettirir.

7. Vali, günahkâr olan kimseyi tahkir etmek suretiyle tövbesini talep eder. Yani işlediği günahtan dolayı pişmanlığını ortaya koyana kadar onu korkutup uyandır. Kadı bunları yapmaya yetkili değildir.

8. Şahitliklerinin kabulü caiz olmayan akılsız (temyiz gücü az) insanların sayısı arttığında, valinin bu kimselerin şahitliklerini kabul etmesine cevaz verilmiştir. Kadı için böyle bir şey söz konusu değildir.

9. İki kişi arasında meydana gelen mücadele ve kavga her ne kadar bir takım mâlî ve şer'î yükümlülükler gerektirmese de, bu kötü davranışlarını te'dib için valinin görüşü gerekir. Kadı ise meseleye sadece şer'î açıdan bakar.⁷³

Dede Efendi, Mâlikî ve Şâfîî imamlarının görüşlerini bu şekilde ifade ettikten sonra, kadıların da belirtilen görüşlerden çoğuyla amel edebileceği yönündeki kanaatini, Hanefî imamlarının ekserisini referans göstererek belirtmiştir. Çünkü suçlar ve cinâyetler, itham edilenin ikrarı, adaletli kimselerin şahitliği ile şer'an sabit olursa cezaî müeyyidenin yerine getirilmesi hususunda valiler ve kadılar eşittir. Cumhuriyet görüşü bu şekildedir. Hatta bazı Hanefî âlimleri derki: "Kadılar, bu hükümleri uygulayıp uygulamama noktasında güvenilirliğiyle bilinen, adaletle vasıflanan mütedeyyin birtakım kimselere çağrıda bulunarak onlarla istişare edebilir".⁷⁴ Her ne kadar Dede Efendi maddeler halinde yapmış olduğu izahlarda -"Vali ve Kadıların Yetkileri"nde de olduğu gibi- valilerin yetki alanının genişliği dikkati çekse de, ahkâm-ı siyâsiyye ile ahkâm-ı şeriyye kaidelerinin paralellliği düşüncesinden hareketle, kadılara da nisbî bir yetki genişliği sağlandığı görüşünü benimsemektedir. Bununla birlikte adaletten ayrılmama ilkesinin her iki görevde bulunanlar için de vazgeçilmez bir ölçüt olması gerektiğini bir kez daha hatırlatmıştır.

73 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 37-40.

74 Dede Efendi, *a.g.e.*, s. 41-44.

2.7. Rüşvet:

Dede Efendi'nin yaşadığı dönemde devletin birçok kademesine rüşvetin girdiği bilgisi göz önünde bulundurulduğunda,⁷⁵ eserin son bölümünü rüşvet konusuna ayırması daha bir anlam kazanmaktadır. Rüşvetin tanımını yaparak, yöneticilere verilen hediyelerin rüşvet olup-olmayacağını tartışmıştır. Rüşvet lügatte, bir kimseye yapmış olduğu iş karşılığında verilen ücrettir. Örf ve ıstılahta, haramlığı kitap, sünnet ve ümmetin icmâsı ile sabit olan, bir kimsenin isteğinin gerçekleşmesi için hâkime veya bir başka kimseye vermiş olduğu şeydir. İnsanların maslahatı için, rüşvet verenlerin en şiddetli bir şekilde siyâseten cezalandırılması gerekir. Görüşünü bu şekilde ifade ettikten sonra Dede Efendi, hediye ve rüşvet değerlendirmesine geçmiştir. Hediye üç kısma ayırmış, rüşvet ve hediye arasında bir ayrıma gitmemiş ve eserini böylece bitirmiştir.⁷⁶

SONUÇ

Dede Efendi'nin Siyâset-nâme'si, İslam hukukunun argümanları ile siyasal ve toplumsal sorunlara çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu yöntem sebebi ile eserde fikhî görüş ve tartışmalara yoğun olarak rastlanmaktadır. Eserin tamamına yakınında Dede Efendi, söylemek istediklerini fıkıh kaynaklarının diliyle ifade etmiştir. Bu yönüyle çalışma âdetâ bir fıkıh kitabı niteliğini taşımaktadır. Hukuka dayalı argümanlar kullanması sorunların çözümünde tavsiye ve nasihatlerden ziyade, kesin hükümler öne sürmesine yol açmıştır.

Ancak klasik siyâset-nâmelerle yöntem farklılığı olması, onlarla hiçbir ortak özelliği taşımadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim âyetlerine,

75 Dönem hakkında mülkî, askerî ve malî durumlarla ilgili değerlendirmeler için bkz: Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, sad: Neşet Çağatay, Ankara 1992, III-IV, 97-142.

76 Dede Efendi, a.g.e., s. 61-62. Dede Efendi rüşveti de hediyein kısımlarından sayarak eserini bitirince, mütercim bu konuyu izahın gerekli olduğunu ifade etmiş ve eserin bu kısmından itibaren kendi görüşlerine yer vermiştir. Mütercim niyet açısından hediyein alınması ve verilmesi hususunu şu şekilde izah etmiştir:

- 1 Sevap elde etmek, aralarındaki bağı kuvvetlendirmek, muhabbeti artırmak için akraba, arkadaş veya zühd, takva ehline verilen hediyedir. Bunda hediye alan ve hediye veren kimse için bir mahzur yoktur.
- 2 Hâkimlere ve valilere verilen hediyedir. Hediye verenin amacı, belki yapmış olduğu yanlışlıkların görülmemesi veya ileride bir memuriyet talebi olabilir. Onun için bu şekilde hediye alıp-vermek haramdır.
- 3 Kendisinden zulmü defetmek veya zarar ulaşmasını kast ekmeksizin, sadece bir menfaat elde etmek için verilen hediyedir. Alan için haram olsa da, şâyet hediye verenin amacı sadece zararı defetmek içinse bu caizdir. Mütercim, zekat memurlarına hediye verilip-verilemeyeceği, din eksenli rüşvete bakışı ve rüşvet almayan müşrikin rüşvet alan Müslüman'dan daha ehven olacağını izah etmeye çalışarak eseri sona erdirmiştir (Dede Efendi, a.g.e., s. 63-66).

Hız. Peygamber'in hadislerine, kelâm-ı kibâra, ashabın uygulamalarına yer verilmesi gibi hususlar diğer siyâset-nâmelerde de rastlanan özelliklerdir.

Dede Efendi toplumun fitne ve fesattan arındırılıp, insanların maslahatı göz önünde bulundurularak siyâseten cezalar verilmesinin gerekliliğini vurgulamış, bu konuda "ateşte yakarak cezalandırmak" gibi çarpıcı sayılabilecek önerilerde bulunmuştur. Kısaca o, âdil bir siyâsetin sağlanması ve bozgunculuğun ortadan kaldırılması noktasında cezalandırmayı hakim unsur olarak hep ön planda tutmuştur.

XVI. yüzyıldan itibaren müşahede edilen ehl-i şer' ve ehl-i örf arasındaki yetki mücadelesinin bir yansıması olarak Dede Efendi, Hanefî fakihlerinin hükümleri paralelinde, valilerin yanı sıra kadınların da ahkâm-ı siyâsiyyeyi uygulayabileceği görüşünü savunur. Bütün mesele, kânûn-ı kadîmin yerli yerinde uygulanması ve toplumun içinde bulunduğu disiplinsizlikten uzaklaşmasıdır. Bunun tesisi için de gerek valiler gerekse kadınlar, şer'-i şerîfe aykırı olmamak kaydıyla hükümleri genişletebilirler. Bu cümleden olarak Dede Efendi, örf ve mesâlih-i mürseleyle ehemmiyet atfetmiştir.

Özetle bu çalışma, müellifin kendi döneminde temayüz eden kurumların bozulması, rüşvetin devletin birçok kademesine girmesi, orduda ve idârede disiplinin bozulması gibi problemler karşısında fikhî hükümler ve cezalarla sorunları çözmeye çalışmaktadır. Nasihat ve tavsiyelerin merkeze alındığı siyâset-nâmeler temelde sorunları oluşmadan çözüme anlayışına dayanmaktadır. Dede Efendi'nin siyâset-nâmesinde ise var olan sorunların ortadan kaldırılmasında tavizsiz bir cezalandırma yöntemini uygulama anlayışı hakimdir. Bu yöntemi sebebi ile olsa gerek, eser Osmanlı Devlet idaresinde iltifata mazhar olmuştur. Yöneticiler kanunnâmeler ihdas ettiklerinde, Dede Efendi'nin siyâset-nâmesinden istifade etmişler, hatta eseri Osmanlı kanunnâmelerinin temel meşruiyet kaynağı olma konumuna taşımışlardır.

